
L'EVOLUCIÓ DE LES ORACIONS EXCLAMATIVES-*QU* DE GRAU EN CATALÀ*

THE EVOLUTION OF DEGREE *WH*-EXCLAMATIVES IN CATALAN

XAVIER VILLALBA
Universitat Autònoma de Barcelona
xavier.villalba@uab.cat

Resum: En aquest article estudiem l'evolució de les oracions exclamatives-*qu* de grau des del català antic al català modern i contemporani. Tracem dos grans canvis que han fet passar aquestes construccions d'un patró general en les llengües romàniques antigues, sense inversió obligatòria ni conjunció al s. XVI, a un patró menys comú, amb inversió obligatòria ja al s. XVIII i la presència encara opcional de la conjunció durant el s. XIX. Per donar compte d'aquests canvis, defensarem que la inversió obligatòria és un fenomen general relacionat amb la comprovació del tret [qu] o [focus], que afecta, doncs, les interrogatives i les focalitzacions. En canvi, argumentarem que l'aparició de la conjunció *que* és el fruit de la lexicalització del nucli Force exclamatiu i, per tant, un fenomen específic i restringit.

Paraules clau: exclamatives, inversió subjecte-verb, conjunció, Force, focus.

Abstract: This article discusses the evolution of degree *wh*-exclamatives from Old Catalan to Modern and Contemporary Catalan. Two major changes can be identified which transformed these constructions from a general pattern common to most Romance languages without obligatory inversion or a complementizer in the 16th century, to a less common one with obligatory inversion already in the 18th century and a complementizer in the 19th century. To account for this process, we argue that obligatory inversion is a general phenomenon related to the checking of

(*) Aquest treball ha estat possible gràcies al suport econòmic del projecte del Ministerio de Ciencia e Innovación FFI2014-52015 i del projecte de la Generalitat de Catalunya 2014SGR1013, concedits al Centre de Lingüística Teòrica de la UAB.

[wh]/[focus] features, affecting also interrogatives and focus preposing, whereas the emergence of the complementizer is a result of the lexicalization of the exclamative Force head, and hence a specific and restricted phenomenon.

Key words: exclamatives, subject-verb inversion, conjunction, Force, focus.

1. INTRODUCCIÓ

La sintaxi i la semàntica de les oracions exclamatives del català contemporani han rebut una notable atenció en les dues últimes dècades (Castroviejo 2006, 2007, 2008; Mayol 2008; Villalba 2001, 2002, 2003, 2008), però no s'hi ha dedicat encara un estudi diacrònic detallat més enllà d'uns breus comentaris a Villalba (2009). Aquest buit és especialment lamentable perquè les oracions exclamatives del català exemplifiquen una evolució des d'un sistema relativament comú entre les llengües romàniques (manca d'inversió, absència de complementador i absència de marques de grau) fins a un nou sistema notablement peculiar en el panorama romànic. En aquest article miro de documentar aquest procés evolutiu i de datar els principals punts de canvi, alhora que proposar, de manera temptativa, una hipòtesi sobre quins van ser els motors d'aquest canvi.

En primer lloc, a la secció 2, establiré els límits de la recerca, amb una breu descripció de les exclamatives del català contemporani, els materials i la metodologia. Tot seguit, a la secció 3, mostraré la sintaxi de les oracions exclamatives en català antic i a la secció 4, faré el mateix per a les exclamatives del català modern. A continuació, a la secció 5, avançaré les hipòtesis que poden donar compte dels canvis descrits i les conseqüències teòriques que se'n deriven. Finalment, la secció 6 oferirà les conclusions del treball.

2. MATERIALS I MÈTODE

2.1 ÀMBIT D'ESTUDI

Qualsevol estudi de les oracions exclamatives ha de ser molt curós a destriar-ne els aspectes estrictament formals (la modalitat exclamativa) de l'ús que en fem (força

il·locutiva exclamativa). En el primer cas parlem d'oració exclamativa i en el segon, d'exclamació. Ara bé, la distinció no sempre és clara ni hi ha consens entre els autors sobre on cal traçar la frontera. Així, mentre Payrató (2002) argüeix que no tenim un tipus exclamatiu independent, sinó un de paràsit dels altres tres, el declaratiu, l'interrogatiu i l'imperatiu, Castroviejo (2006) o Rett (2008, 2011) no són tan restrictives i admeten l'existència d'oracions pròpiament exclamatives, però a condició que tinguin quantificació de grau. Finalment, autors com Gutiérrez-Rexach (1996, 2001, 2008) o Zanuttini & Portner (2003) fixen com a tret unificador de la classe de les oracions exclamatives l'expressió d'una actitud de sorpresa per part del parlant, bé respecte a una propietat o quantitat en un grau inesperat, bé respecte a un fet inesperat.

En l'espai d'aquest article no podem desenvolupar els arguments d'uns i altres, per tant deixarem el debat de banda i ens centrarem en les exclamatives prototípiques de grau (i), que presenten aspectes singulars en l'àmbit romànic i notables diferències respecte a les construccions exclamatives de la llengua antiga:

- (1) a. Quina barra que té, la Carme!
b. Quantes bestieses que va dir, en Jaume!

En primer lloc, és molt comuna (encara que no obligatòria) la presència de la conjunció *que* just després del sintagma exclamatiu a (1a). En segon lloc, és obligatòria la inversió del subjecte, preferentment a una posició dislocada a la dreta, de manera que són impossibles:

- (2) a. *Quina barra que la Carme té!
b. *Quantes bestieses que en Jaume va dir!

Aquestes propietats s'han descrit anteriorment (Castroviejo 2004, 2006, 2007; Villalba 2001, 2002, 2003, 2008), però no s'han posat en una perspectiva diacrònica. Aquest article pretén omplir aquest buit i oferir una visió acurada de l'evolució del sistema exclamatiu del català antic fins a l'època contemporània, sense pretensions d'exhaustivitat, ja que hi ha altres construccions exclamatives que mereixen un estudi evolutiu aprofundit.¹

1. Per exemple, haig de deixar per a un estudi futur el pas de construccions amb *com* sense partícula *de* davant de l'adjectiu de (i), les úniques en català antic, a formes com les de (ii), amb *de* i posteriorment amb el clític *en*, que es comencen a documentar al segle XIX:

- (i) a. —O com ést foll —respòs ell— e de leugera creença! (Metge, *Lo Somni*: 170.8)
b. O, com só rich! (Sant Vicent, *Sermons*, I: 187.5)

2.2 MATERIALS

Per a l'estudi del català antic i modern, el nostre treball parteix del *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)* (Torruella *et alii* 2014), que abasta obres des del s. XII fins al s. XVI, dividides en períodes de 50 anys. Per a obres del català modern, hem aprofitat algunes obres d'aquest període incorporades al *CICA* com a comparació, en concret:

ÈSCARTÍ, Vicent Josep, ed. (1998) *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVII*, València, Edicions 314.

MARTÍ I CASTELL, Joan & Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, eds. (1986) *Documents d'història de la llengua catalana. Dels orígens a Fabra*, Barcelona, Empúries.

SALA VALLDAURA, Josep Maria, ed. (2007) *Teatre burlesc català del segle XVIII*, Barcelona, Barcino.

A més, hem analitzat les dues obres següents:

ANÒNIM (1812) *Converses tingudes entre dos honrats pagesos*, Manresa, Ignasi Abadal.

REXACH, Baldiri (1748) *Instruccions per la ensenyança de minyons*, Girona.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Simplement, per a obres del català contemporani, hem consultat el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, que inclou obres des del 1833 fins al 1988.

2.3 METODOLOGIA

La periodització que hem aplicat és la següent. En primer lloc, seguint el criteri que guia la futura *Gramàtica del Català Antic* (Torruella *et alii* 2014) hem considerat que el català antic arriba fins al s. XVI. En segon lloc, hem situat l'inici del català contemporani al segon terç del segle XIX, en consonància amb la tria cronològica del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. En conseqüència, el català modern s'estén del segle XVII a la primera meitat del segle XIX. Encara que aquestes

- (ii) a. ¡Jesus! ¡Matginet! ¡Y qu'ets de pesat! (CTILC: Penya i Nicolau, *Cuentos*, 1884)
b. ¡Qu'en será de maca ab aquell vestit tan sério! (CTILC: Vilanova, *Escenas barceloninas*, 1886)

No obstant això, les exclamatives de (ii) tornaran a entrar en escena a la secció 5.

divisions són, no cal dir-ho, convencionals, s'ajusten als criteris més estesos entre els especialistes i tenen una gran utilitat metodològica.

3. LES CONSTRUCCIONS EXCLAMATIVES EN CATALÀ

En aquesta secció descriu els principals trets definitoris de les exclamatives de grau del català antic i del català modern: la inversió subjecte-verb opcional i l'absència de la conjunció *que*.

3.1 EL CATALÀ ANTIC

Pel que fa a la primera propietat, podem afirmar que les oracions exclamatives del català antic no tenen inversió subjecte-verb obligatòria, ni en contextos principals ni en contextos subordinats. Així, doncs, tot i no tenir un estudi de tendències, al costat dels casos sense inversió de (3a), trobem també casos amb inversió com els de (3b) (marco el subjecte en cursiva):²

- (3) a. Hee, guarda com plahia a Déu *la sua humilitat*! (CICA: Sant Vicent, *Sermons*, I: 257.4)
b. Ara, doncs, *tu* guarda com *la oració deuota* és treballada d'interior. (CICA: Sant Vicent, *Sermons*, I: 267.30)

La segona gran diferència entre les exclamatives del català antic i les del català contemporani és l'absència de la conjunció *que* darrere del mot-*qu*:

- (4) a. Oo, quins sons e quins sturments et quins cants hi ha! (CICA: Sant Vicent, *Sermons*, I: 192.19)
b. e quant podrimet se met dins les naffres! (CICA: *Tractat de Confessió*, fol. 80vb, línia 7)
c. Mas, que de refrans y quan sentensiosos se troben y-s parlen en Cattalunya! (CICA: Despuig, *Col·loquis*: 88.4).

Podem concloure, doncs, que la inversió no era obligatòria i que la conjunció *que* mai no apareixia darrere del mot exclamatiu.

2. Fins on jo sé, no hi ha estudis exhaustius sobre aquesta qüestió en les altres llengües romàniques antigues. Pel que fa a l'italià, Benincà & Munaro (2010) apunten alguns trets, però sense establir cap generalització que ens serveixi de comparació.

3.2 EL CATALÀ MODERN I CONTEMPORANI

Al segle XVIII, la inversió subjecte verb ja està totalment consolidada com a opció gairebé única (5), tot i que encara apareix algun cas posterior sense inversió (6):

- (5) a. De aquí se veu clarament, quan noble y honrés es *lo ofici de Mestre de Minyons*,... (Rexach, *Instruccions*, 1748)
 b. ¡Que mala cara farán á las horas *los qui y haurán ajudat tan poch*,... (Anònim, *Converses*, 1812)
 c. ¡Ô bè engañòs! ¡quants de máls escondexes-*tu* báx d'una agradábla apariència! (CTILC: Febrer, *Damóclès*, 1833)
 d. Y quantas desgracias ocasiona *la ambició*! (CTILC: Bofarull, *La orfaneta*, 1862)
- (6) a. Oh! y ab quanta facilitat *las criaturas* aprenen alló, que ouhen dir, ó veuen fer... (CTILC: Roquer, *Mon nou*, 1844)
 b. Oh quantas tempestats s'hauran estrellat en ton front, pobre xiprer, quantas vegadas *ton inútil fruyt* haurà sigut arrencat ans de temps pera anar rodolar entre las pedras. (CTILC: Bofarull, *La orfaneta*, 1862)

En contrast amb aquest canvi ja prou inicial, la conjunció *que* amb exclamatives-*qu* no apareix documentada fins ben entrat el segle XIX. Al s. XVIII només he trobat casos d'omissió, com els següents:

- (7) a. Que bunica és la virtut!
 b. Que tonto sou vós!
 c. Que gran desitg tenen ells de ser lloats!
 (Lacavalleria, *Gazophylacium* [apud DCVB s. v. *que*])
- (8) a. Qué alegría tindrà lo pare quan...
 b. qué pena te lo Pare que está en lo infern, de veurer...
 c. qué turment será lo del Pare que está en lo infern, quan...
 (Rexach, *Instruccions*, 1748)

La primera documentació que he sabut trobar és del 1812:

- (9) a. Home quin modo de pensá *que* tens
 b. ¡à que mal *quens* hanirà...
 (Anònim, *Converses*, 1812)

Tanmateix, aquesta novetat és molt poc comuna durant la primera meitat del XIX, en què la solució predominant és ometre el complementador. Per exemple, en la mateixa obra adés citada, trobem nombrosos casos sense conjunció:

- (10) a. ¡y que mal es no entendre las cosas!
b. Que atrasat estas.
c. ¡Que mala cara farán á las horas los qui y haurán ajudat tan poch,...
d. ¡quin xasco sen portarán!
e. Ay Jaume que ditxosos seriem si tots pensesam com tu.
f. ¡Quants grans homes tenim á Catalunya posáts en lo retiro de sas casas...
(Anònim, *Converses*, 1812)

En altres obres del període tampoc no proliferen els casos amb conjunció. De fet al llarg del segle XIX i començaments del XX, n'he documentat els següents:

- (11) a. Ô que trist m'aparex! ¡y qu'espantad qu'está Faraò. (CTILC: Febrer, *José*, 1833)
b. ¡Quin tremolò qui me debat al có! (CTILC: Febrer, *Damóclès*, 1833)
c. ¡Y quin mal genit que te! (CTILC: Robrenyo, *La unió*, 1833)
d. ¡Q'airosa qu'es! (CTILC: *En Pau y la Pepa*, 1845)
e. Qu'hermosa qu'es la nit;... (CTILC: Ubach, *Celsties*, 1866)
f. —¡ Qu'hermos qu'es tot això, en mitj de la seva mateixa feresa!— exclamava contemplant,... (CTILC: Casellas, *Els sots feréstechs*, 1901)
g. ¡Pobres pobres y qu'espantada, y que me y que de bon content no t'empai (CTILC: de Querol i de Bofarull, *Clichés*, 1902)

Evidentment, un bagatge ben minso, al costat dels casos sense conjunció, com els següents:

- (12) a. ¡Qu'engañad anáu en los vóstrós pensamènts! (CTILC: Febrer, *Daniel*, 1836)
b. Que poch mals de cap dehuen tenir! (CTILC: Vidal i Valenciano, *La vida en lo camp*, 1867)
c. Y quantas desgracias ocasiona la ambició! (CTILC: Bofarull, *La orfeneta*, 1862)
d. Mireu la primavera, ¡ qu'hermós es lo cel! ¡qu'hermosa es la terra! (CTILC: Argullol, *Lo crit de l'ànima*, 1869)
d. ¡Pobres diables, quina mala vetlla han tingut! (CTILC: Pelay Briz, *Lo coronel d'Anjou*, 1872)
e. Y qu' extravagant y pesadota s' ensopegava ma fantasía!... (CTILC: Pons i Massaveu, *La colla del carrer*, 1887)

Aquesta descripció no pretén tenir valor estadístic, sinó mirar de caracteritzar de manera preliminar canvis de tendència. La conclusió és que al segle XIX l'absència de complementador en les oracions exclamatives és una opció activa i freqüent, aparentment més no pas l'alternativa amb *que*.

4. ANÀLISI

Hem vist que en el pas del català antic al modern es comencen a produir canvis fonamentals en l'estructura de les exclamatives de grau. D'una banda, hem vist que la inversió subjecte-verb, que no era obligatòria en català antic, esdevé la norma ja al segle XVIII. D'altra banda, el complementador *que*, característic de la llengua contemporània triga força més a introduir-se (la primera documentació és del 1812) i és una solució minoritària al costat de la forma sense conjunció durant tot el segle XIX.

En aquesta secció provarem d'encaixar aquestes dades en una anàlisi articulada de la perifèria oracional que segueix amb molts matisos les propostes desenvolupades per a l'italià antic per Benincà (2006).

4.1 LA PERIFÈRIA ORACIONAL

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Benincà (2004, 2006) desenvolupa les idees de Rizzi (1997) sobre l'estructura oracional i les aplica a l'italià antic, encara que extrapola les seves conclusions a la resta de llengües romàniques (amb l'excepció del romanès, que no té testimonis escrits fins al s. XVI). Segons aquesta autora, la perifèria oracional de les llengües romàniques medievals és la següent, on Frame, Topic i Focus representen zones amb trets semàntics comuns:³

- (13) [Force C° [Relwh C°]/{_{Frame} [ScSett][HT] C°}{_{Topic} [LD] [LI] C°}{_{Focus} [I Focus] [II Focus]/[Interrogwh] C°}[Fin C°]]

3. Les abreviatures són: Relwh=relative wh-element, ScSett=Scene Setting, HT=Hanging Topic, LD=Left Dislocation, LI=List Item, Interrogwh=interrogative wh-element i Fin=Finiteness. La barra inclinada vol representar els casos en què l'ordre dels sintagmes no és clar.

Pel que fa als mots exclamatius, que Benincà no esmenta, podem assumir que ocupen una posició equivalent als mots interrogatius; és a dir, per sota dels dislocats i en distribució complementària amb el focus:⁴

- (14) a. Vejats, Déus *quant de bé* fa. (*CICA*: Sant Vicent, *Sermons*, 1: 57.5)
b. Mira, mon fill, aquest cavaller *quanta honor* adquirí per ésser virtuós. (*CICA*: Martorell, *Tirant*: 171.27)

Així, doncs, una oració com la de (14a) tindria l'estructura següent:⁵

- (15) [_{ForceP} Force [_{TopP} Déus Top [_{FocP} *quant de bé* [_{Foc} *fa*] [_{FinP} Fin [IP ...]]]]]]

Noteu que, segons aquesta anàlisi, la inversió subjecte-verb és el resultat del moviment del verb al nucli de FocP (vegeu també Poletto 2014: 34).

Aquesta anàlisi és coherent amb el comportament de la resta de llengües romàniques pel que fa a les exclamatives prototípiques, que no tenen inversió obligatòria ni la conjunció *que*. Encara que les dades d'exclamatives en romanç medieval són molt minses, trobem exemples com els següents, que mostren la coexistència dels dos patrons:

- (16) a. Audite quanto Amor le fece orranza... (Dante, *Vita nuova*, apud Benincà & Munaro 2010: 1194)
b. Quanto fu travagliato il Signore Nostro che f'el cielo la terra che non fu Langitursol (Novellino, apud Benincà & Munaro 2010: 1193)

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Aquest fenomen resulta problemàtic per als models cartogràfics, perquè la inversió es considera una mostra de la satisfacció del criteri *qu*/focus i no pot ser opcional. Efectivament, Rizzi (1997: 299) ha d'assumir un tractament diferent per a les interrogatives i la focalització en italià contemporani:

4. Cal notar que, tot i compartir posició, els mots exclamatius, els interrogatius i el focus mantenen les seves peculiaritats. Especialment, en català antic el focus s'associa amb la inversió de manera més accentuada que no les interrogatives o les exclamatives. Vegeu Villalba (2009).

5. No obstant això, convé notar algun exemple que se surt d'aquest patró:

- (i) O, Déu eternal! Ab quanta de fúria la mort vos han dat los falsos juheus. (*CICA*: B. Fenollar & J. Escrivà, *Contemplació*, línia 1)

En aquest exemple, el que separa el mot exclamatiu del verb és un objecte anteposat que esperem en posició de TopP o de FocP, segons la interpretació que donem a l'enunciat. En qualsevol cas, hauríem d'assumir que el mot exclamatiu es comporta més aviat com un mot relatiu i ocupa, doncs, una posició més elevada entre ForceP i TopP.

- (17) a. QUESTO Gianni t dira (, non quello che pensavi)
b. *Che cosa Gianni ti dira?

La seva proposta és que el tret [focus], a diferència del tret [qu], no està codificat en el complex verbal, sinó directament al nucli Foc. Evidentment, aquesta solució no sembla aplicable a l'opcionalitat de la inversió en les exclamatives del català o de l'italià antics, perquè suposaria una doble especificació del tret-*qu*: en el nucli Foc per als casos sense inversió i en el complex verbal per als casos amb inversió.

4.2 ELS PROBLEMES DEL CATALÀ MODERN I CONTEMPORANI

Tot i algun ròssec, la proposta cartogràfica de Benincà (2006) per a les llengües romàniques antigues pot donar compte de las construccions exclamatives de grau del català antic. No obstant això, aquesta situació canvia radicalment a mesura que la inversió es generalitza (s. XVII i endavant) i, sobretot, comença a coexistir amb la conjunció *que*, com en els exemples següents:⁶

- (18) a. Home quin modo de pensá *que* tens (CTILC: *Converses*, 1812)
b. ja que mal *quens* hanirà... (CTILC: *Converses*, 1812)
c. —¡Qu'hermós *qu'es* tot això, en mitj de la seva mateixa feresa!— exclamava contemplant... (CTILC: *Casellas, Els sons feréstecs*, 1901)

Aquesta coexistència és, a priori, problemàtica per a Benincà (2006), perquè, com hem vist, la inversió implica moviment d'un sintagma a l'especificador de FocP i del verb al nucli de Foc. La predicció és, doncs, que la presència de la conjunció *que* no hauria de permetre la inversió, o almenys hauria de permetre que fos opcional, justament com passa en les varietats septentrionals de l'italià contemporani, que sí que inclouen la conjunció *che* en les exclamatives (*Che bella che sei!*). Efectivament, Benincà & Poletto (2010: 33) argumenten que en les exclamatives italianes el verb no segueix immediatament el mot exclamatiu ni la conjunció *che*. Així, doncs, el seu exemple de (16a) rebria una estructura com aquesta:

- (19) a. Audite quanto Amor le fece orranza... (Dante, *Vita nuova*, apud Benincà & Munaro 2010: 1194)

6. Tot i ser un exemple tardà, cal tenir present que els exemples anteriors documentats tenen sistemàticament un subjecte nul o l'exclamatiu és el subjecte.

- b. [_{ForceP} Force [_{FocP} *quanto* [Foc] [_{XP} *Amor le fece orranza*]]]

L'exclamativa contemporània simplement ompliria la posició de Foc amb *che*:

- (20) a. Che bella che tu sei!

- b. [_{ForceP} Force [_{FocP} *che bella* [_{Foc} *che*] [_{FinP} Fin [_{IP} *tu sei*]]]]

El problema, evidentment, sorgeix amb les exclamatives amb *que* i inversió del català modern: si mantenim que la conjunció i el mot exclamatiu ocupen la posició de nucli i d'especificador de FocP, respectivament, per què hi ha inversió?

- (21) a. —¡Qu'hermós qu'es tot això, en mitj de la seva mateixa feresa!— exclamava contemplat,... (CTILC: Casellas, *Els sots feréstechs*, 1901)

- b. [_{ForceP} Force [_{FocP} qu'hermós [_{Foc} qu'] [_{IP} [_{es}] [_{IP} tot això ...]]]]

El problema no és tècnic, perquè la posició que hem etiquetat ?P podria ser simplement FinP, sinó teòric: si no és el criteri-*qu*, què provoca el moviment del verb?

Una alternativa és descartar que la conjunció *que* realitzi el nucli Foc i assumir que és en una posició més baixa, concretament a Fin, com suggereix Rizzi (2013: 210), que en dóna crèdit a Andrew Radford. Aquesta proposta, però, encara resulta més problemàtica, perquè agreuja el problema de la inversió i deixa sense explicar per què les exclamatives haurien de satisfer el Criteri-*qu* de manera tan diferent a les interrogatives. A més, no explica per què en català el verb és adjacent a la conjunció *que*:

- (22) a. Quines coses que diu la Maria!

- b. *Quines coses que la Maria diu!

- c. Quines coses que va dir (ahir) la Maria (ahir)!

- d. *Quines coses que ahir va dir la Maria!

(Castroviejo 2007: ex. 16)

Aquest mateix problema es retroba en propostes menys compromeses amb la satisfacció del Criteri-*qu*. Per exemple, Zanuttini & Portner (2000, 2003) assumeixen una estructura de la perifèria esquerra articulada de manera semblant a Rizzi (1997) i assumeixen que el verb es mou a la perifèria si hi ha un operador, ja sigui [qu], ja sigui l'operador factiu (FACT) inherent de les exclamatives. Altrament, el nucli de les posicions s'omple amb la conjunció *que* i no hi ha inversió. En el cas del paduà, això es fa evident amb la posició del clíctic de subjecte, que és proclíctic en les exclamatives, però enclíctic en les interrogatives (noteu també la posició del dislocat):

- (23) a. Che bel libro, a to sorela, che i ghe ga regalà!
 «A la teva germana, quin llibre més maco que li han regalat!»
 b. In che bel posto, to ffolo, che te lo ga mandà!
 «El teu fill, a quin lloc més maco que l'has enviat!»

(Zanuttini & Portner 2003: ex. 49)

- (24) a. A to sorela, che libro vorissi-to regalar-ghe?
 «A la teva germana, quin llibre li voldries regalar?»
 b. *Che libro, a to sorela, vorissi-to regalar-ghe?
 «A la teva germana, quin llibre li voldries regalar?»

(Zanuttini & Portner 2003: ex. 47)

És a dir, un cop més tenim la conjunció i la inversió en distribució complementària. En el cas del català tenim diferències crucials, ja que la posició dels dislocats és sempre més alta que no la dels mots exclamatius, com es pot comprovar a les traduccions dels exemples del paduà de (23).

Una última anàlisi per a oracions similars del castellà és la de Gutiérrez-Rexach (2008), que proposa que el sintagma exclamatiu es desplaça a FocP i, després, el mot *qu* ho fa a l'especificador de ForceP:

- (25) [_{Force/Excl} *qué* [_{Focus/Deg} *qué* libros [_{Topic} *que* has leído *qué* libros]]

Cal esmentar que la projecció Topic no correspon al TopicP de Rizzi (1997), sinó que marca el constituent que fa de pressuposició del focus. Aspectes tècnics a banda, l'anàlisi de Gutiérrez-Rexach no ens ajuda a explicar la presència de la conjunció *que* ni la inversió subjecte-verb. Encara que Gutiérrez-Rexach argumenta que la conjunció *que* està relacionada amb l'activació del focus, no arriba a concretar-ne el mecanisme, ni a explicar per què és opcional si les exclamatives *sempre* activen el focus. De la inversió, no en parla.

4.3 UNA PROPOSTA

En resum, no disposem de cap proposta satisfactòria per a les exclamatives de grau del català modern i contemporani que estudiem en aquest article. La meua proposta és recollir l'anàlisi de Gutiérrez-Rexach per al castellà tot reconsiderant el paper

de la conjunció *que*. La idea bàsica és que la conjunció *que* és la mateixa que apareix en un altra construcció exclamativa de grau del català modern (veg. Villalba 2003):⁷

- (26) a. ay quem coneix poch! (CTILC: Robrenyo, *La calumnia descubierta*, 1833)
b. Ah, si podian! ¡Que'n rostirian de lliberals! (CTILC: *La Marsellesa*, 1873)
c. Qu'és trist l'hivern; lo cistell y'l canti ja no'm serveixen! (CTILC: Vilanova: *Quadros populars*, 1881)

Aquesta construcció és fins i tot la predominant en algunes obres:

- (27) ¡ay, qu'heu anat d'errat! | ¡Sabeu qu'és de bô! | ¡Jesus! ¡ Matginet! ¡Y qu'ets de pesat! | Sabeu qu'és de còmodo per nosaltres... | ¡Y qu'heu som de desventurada! | ¡Sabeu qu'és d'enfòra encara! | ¡Jesús, y qu'has tornat de gran!]
(CTILC: Peña i Nicolau, *Cuentos*, 1884)
- (28) Que ni ha de gernació á las balladas! | Mès d'aixó á esser ignorant, que n'hi ha de diferència! | Que'n podriam citar d'exemples pera demostrar la certesa de lo que estam dient! | Que'n teniau, que'n teniau de rahó! | Y que n'ets de bona!
(CTILC: Vidal i Valenciano, *La vida en lo camp*, 1867)

La meva proposta és situar aquesta marca típica de les exclamatives com a realització de la força exclamativa en una posició alta de l'estructura oracional (possiblement ForceP) i mantenir la idea que el mot exclamatiu passa per FocP, cosa que provoca la inversió subjecte-verb:⁸

- (29) a. Quines coses que diu la Maria!
b. [_{ForceP} [_{Force} *que*] [_{FocP} *quines coses* [_{Foc} *diu*] [_{IP} *la Maria diu quines coses*]]]

L'ordre final s'obté del moviment del mot-*qu* exclamatiu a l'especificador de ForceP, per satisfer la comprovació del tret [exclamatiu]:

- (30) [_{ForceP} *quines coses* [_{Force} *que*] [_{FocP} *quines coses* [_{Foc} *diu*] [_{IP} *la Maria diu quines coses*]]]

7. Un revisor anònim considera que aquesta equiparació no té en compte el fet que aquest *que* és clarament un quantificador i té valor focal, mentre que el segon més aviat sembla un complementador. És una observació pertinent, però no invalida la proposta si se segueix, com proposa Villalba (2003), que la força quantificadora no prové del *que* sinó d'un operador nul.

8. Un revisor anònim suggereix que la inversió del subjecte és l'efecte de la dislocació obligatòria dels subjectes en una posició de tòpic interna a l'oració, com la que defensa Villalba (2000). Deixo per a un treball futur la comparació d'aquesta solució amb la defensada en el text.

Evidentment, aquesta anàlisi ens obliga a assumir que els dislocats poden ocupar una posició encara més elevada, per damunt de ForceP, però no tan alta com la dels relatius. Atesa la possibilitat de tenir dislocats en contextos subordinats com els següents, no sembla una assumptió ni agosarada ni problemàtica:

- (31) a. Ja sabeu [_{TopP} *el Joan* [_{ForceP} *quantes bestieses* [_{Force} *que*] [_{FocP} *quantes bestieses* [_{Foc} *diu*] [_{IP} *el pobre diu quantes bestieses*]]]]
 b. Em va dir que [_{TopP} *el Joan (que)* [_{ForceP} *quantes bestieses* [_{Force} *que*] [_{FocP} *quantes bestieses* [_{Foc} *diu*] [_{IP} *el pobre diu quantes bestieses*]]]]

Finalment, aquesta anàlisi ens permet oferir una resposta plausible al procés evolutiu de les exclamatives del català: la inversió suposa el pas d'un sistema amb comprovació de trets entre el nucli Foc i els mots-*qu*, a un sistema en què la codificació del tret [focus] es fa en el verb, cosa que obliga el verb a desplaçar-se a Foc. Aquest procés és, doncs, més general en català més enllà de les exclamatives (va de la mà dels interrogatius i dels elements focalitzats) i és homogeni entre les llengües romàniques.

En canvi, l'aparició de la conjunció és un procés de lexicalització del nucli Force exclamatiu, que esperem que sigui menys homogeni. Efectivament, és un procés més tardà i específic de les oracions exclamatives i heterogeni en el conjunt de la Romània: el trobem en català, castellà, gallec, romanx i dialectes del nord d'Itàlia, però no, en francès ni en occità ni en els dialectes italians meridionals.

5. CONCLUSIONS

En aquest article hem mostrat l'evolució de les oracions exclamatives-*qu* de grau des del català antic al català modern i contemporani. Hem traçat dos grans canvis que han fet passar aquestes construccions d'un patró general en les llengües romàniques antigues, sense inversió obligatòria ni conjunció, a un patró menys comú, amb inversió obligatòria (ja al s. XVIII) i la presència encara opcional de la conjunció (durant el s. XIX). Després de plantejar els problemes de les anàlisis prèvies, he proposat que la inversió obligatòria és un fenomen general relacionat amb la comprovació del tret [qu] o [focus], que afecta, doncs, les interrogatives i les focalitzacions. En canvi, he defensat que l'aparició de la conjunció *que* és el fruit de la lexicalització del nucli Force exclamatiu i, per tant, un fenomen específic i parcial.

XAVIER VILLALBA

Universitat Autònoma de Barcelona

xavier.villalba@uab.cat

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Fonts

- ANÒNIM (1812) *Converses tingudes entre dos honrats pagesos*, Manresa, Ignasi Abadal.
Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA) (2015), J. Torruella (dir.), junt amb Manel
Pérez Saldanya i Josep Martines. [En línia: <<http://cica.uab.cat/>>.]
Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC) (2015), J. Rafel (dir.).
[En línia: <<http://ctilc.iec.cat/>>.]
REXACH, Baldiri (1748) *Instruccions per la ensenyansa de minyons*, Girona.

Referències

- BENINCÀ, P. (2004) «The left periphery of medieval Romance», *Studi linguistici e filologici online*, 2, pp. 243-297.
— (2006) «A detailed map of the left periphery of Medieval Romance», dins R. Zanuttini, H. Campos, E. Herburger & P. Portner (eds.), *Negation, Tense and Clausal Architecture: Cross-linguistic Investigations*, Washington DC, Georgetown University Press.
BENINCÀ, P. & N. MUNARO (2010) «La frase exclamativa», dins L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico*, Bolonya, Il Mulino.
BENINCÀ, P. & C. POLETO (2003) «Topic, focus, and V2: defining the CP sublayers», dins L. Rizzi (ed.), *The Structure of CP and IP*, Oxford, Oxford University Press.
RIZZI, L. (2013) «Notes on cartography and further explanation», *Probus*, 25, pp. 197-226.
CASTROVIEJO, E. (2006) *Wh-exclamatives in Catalan*. [Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.]
— (2007) «La qüestió de les exclamatives», *Llengua & Literatura*, 18, pp. 317-349.
— (2008) «Deconstructing exclamations», *Catalan Journal of Linguistics*, 7, pp. 41-90.
GUTIÉRREZ-REXACH, J. (1996) «The semantics of exclamatives», dins E. Garrett & F. Lee (eds.), *Syntax at Sunset. UCLA Working Papers in Linguistics*, Los Angeles, UCLA.
— (2001) «Spanish exclamatives and the interpretation of the left periphery», dins J. Rooryck, Y. de Hulst & J. Schrotten (eds.), *Selected Papers from Going Romance 99*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
— (2008) «Spanish root exclamatives at the syntax/semantics interface», *Catalan Journal of Linguistics*, 7, pp. 117-133.

- MAYOL, L. (2008) «Catalan “Deu n’hi do” and levels of meaning in exclamatives», *Catalan Journal of Linguistics*, 7, pp. 135-156.
- PAYRATÓ, L. (2002) «L’enunciació i la modalitat oracional», dins J. Solà, M. R. Lloret, J. Mascaró & M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries.
- POLETTI, C. (2010) «L’ordine delle parole e la struttura della frase, II», dins L. Renzi, & G. Salvi (eds.), *Grammatica dell’italiano antico*, Bologna, Il Mulino.
- (2014) *Word order in old Italian*, Oxford: Oxford University Press.
- RETT, J. (2008) *Degree Modification in Natural Language*. [Tesi doctoral, Rutgers University.]
- (2011) «Exclamatives, degrees and speech acts», *Linguistics and Philosophy*, 34, pp. 411-442.
- RIZZI, L. (1997) «The fine structure of the left periphery», dins L. Haegeman (ed.), *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer.
- VILLALBA, X. (2000) *The syntax of sentence periphery*. [Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.]
- (2001) «The right edge of exclamative sentences in Catalan», *Catalan Working Papers in Linguistics*, 9, pp. 119-135.
- (2002) «Dos tipus d’oracions exclamatives en català», *Els Marges*, 69, pp. 83-95.
- (2003) «An exceptional exclamative sentence type in Romance», *Lingua*, 113, pp. 713-745.
- (2008) «Exclamatives: A thematic guide with many questions and few answers», *Catalan Journal of Linguistics*, 7, pp. 9-40.
- (2009) «La perifèria oracional en el català antic: una exploració cartogràfica», dins J. Martines & M. Pérez-Saldanya, M. (eds.), *Per a una gramàtica del català antic*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- ZANUTTINI, R. & P. PORTNER (2000) «The Characterization of Exclamative Clauses in Padovan», *Language*, 76, pp. 123-132.
- (2003) «Exclamative clauses: At the syntax-semantics interface», *Language*, 79, pp. 39-81.